

Steltlopers en hun gezelschap

Het zal iedere vogelaar bekend zijn, dat vogels vaak in groepen worden aangetroffen. Vogelconcentraties zijn op vele plaatsen en in vrijwel alle seizoenen waar te nemen. Slechts weinig soorten worden zelden of nooit in groepsverband gezien, zoals verschillende soorten roofvogels.

Al is de groepsvorming bij vogels een heel gewoon verschijnsel, dit houdt niet in, dat elke groep op de zelfde wijze ontstaat. De redenen die tot groepsvorming leiden, kunnen zeer verschillen. Soms kunnen we de reden wel aanwijzen (of menen dat te kunnen; andere keren tasten we volkomen in het duister. Dat vele wadvogels zich bij vloed op een hoger gelegen zandplaat verzamelen, is te begrijpen. Maar waarom broedt b.v. de roerdomp solitair en de purperreiger, wiens biotoop toch ook het moeras is, in kleine kolonies?

Van de mogelijke oorzaken, die tot groepsvorming leiden, zijn vooral de volgende van belang:

1. het groepsverband biedt een grotere bescherming. Als voorbeeld een spreuwenzwerm bij een naderende roofvogel.
2. een rijke voedselbron. Voorbeeld: de enorme zwermen steltlopers die door de voedselrijkdom van het wad aangetrokken worden.
3. „sociale instelling” van vogels doet groepen ontstaan.

Dit laatste is een enigszins moeilijk punt, daar het vaak lijkt alsof de behoefte aan veiligheid hier ook een rol kan spelen. Voorbeeld: een groepje rondzwervende mezen.

Het is duidelijk dat het groepsverband, waarbij no. 3 de oorzaak is geweest, veel hechter zal zijn dan een groep, bijeengebracht door een rijke voedselbron. Is er geen voedsel meer, dan verspreiden de vogels zich weer. In verschillende publicaties spreekt men van massa en groep. Bij een massa manifesteert zich geen bijzondere aantrekkingskracht tussen de individuen. Een sprekend voorbeeld naast de reeds genoemde is een zwerm vogels, aangetrokken door een vuurtoren. Zodra het licht wegvalt, zullen de vogels zich weer verspreiden.

Bij een groep is er wel degelijk sprake van een onderlinge band. De vogels reageren op elkaars bewegingen en ook blijven de vogels lange tijd bijeen zonder aanwijsbare oorzaak.

In het volgende zal meermalen de term „sociale binding” opduiken. Hiermee bedoelen we aan te geven de aantrekkingskracht die verschillende vogels op elkaar uitoefenen. Ter illustratie van dit begrip de volgende

„In een weiland bevindt zich een groepje scholeksters. Uit westelijke richting komt een groep steltlopers aangevlogen, bestaande uit 20 rosse grutto's, 5 wulpen en 2 scholeksters. Nog voor de groep de zittende scholeksters bereikt heeft, hebben beide bonte pieten de gemengde groep verlaten en zijn neergestreken bij hun soortgenoten. De rest van de gemengde groep trekt zich niets van de scholeksters aan en vliegt in dezelfde richting door.”

Uit deze waarneming moge blijken dat de scholekster een sociale binding t.o.v. soortgenoten heeft. We zouden ook kunnen zeggen: de scholekster houdt zich bij voorkeur op in gezelschap van soortgenoten.

In 1964 is de VWG van de CJN een onderzoekje begonnen naar het voorkeursgezelschap bij de steltlopers. Zoals begrijpelijk werden de meeste waarnemingen gedaan op de wadden.

Al spoedig bleek dat lang niet elke situatie geschikt is voor het waarnemen van sociaal gedrag. We kunnen globaal 3 situaties onderscheiden, n.l.:

1. fourageren:

hier speelt de voedselvoorkeur en de voedselconcurrentie een rol. De kluut loopt vaak in dieper water dan de plevier. We zullen ze bij het fourageren dan ook niet bij elkaar aantreffen. Maar we mogen ook niet zeggen dat er een sociale binding is tussen zilverplevier en steenloper, als die toevallig eens in elkaars buurt fourageren.

2. Op hoogwatervluchtplaatsen (h.v.p.).

Bij vloed verzamelen de steltlopers zich op zandbanken, kwelders en soms binnen de dijken om daar te overtijen. De kansen om hier iets van het voorkeursgezelschap te tonen, zijn gestegen i.v.t. no. 1, maar de h.v.p.-gewoonten kunnen roet in het eten gooien. Ruiters fourageren graag door en blijven heen en weer rennen, terwijl wulpen van rust houden. Tureluurs zullen daarom op een h.v.p. maar hoogst zelden tussen wulpen gezien worden.

3. In groepsvluchten.

Vlak voor en na hoogwater zijn de wadvogels vaak in de lucht. De zwermen die de lucht ingaan door vliegtuigtumult zijn voor ons onderzoekje van geen belang, al zijn hier soms merkwaardige dingen te zien. Vogels die zelden of nooit bij andere soorten gezien worden, sluiten zich dan zo snel mogelijk aan.

Ook bij groepsvluchten draagt het samenzijn soms een toevallig karakter. Als ze echter op elkaars vliegbewegingen reageren is er van een groep sprake. Sommige waarnemers deden de veronderstelling, dat kleinere soorten vaak achter grotere aanvliegen om te kunnen profiteren van de luchtverplaatsing. Ze zouden zich door de grotere vogels laten „trekken”. In het hierna volgende zijn alleen de waarnemingen der groepsvluchten en der h.v.p.'s verwerkt.

In 1964 en 1965 werden alleen al ruim duizend groepsvluchten genoteerd. De waarnemingen werden gedaan in de VWG-kampen 1964 en 1965 en in enkele zomerkampen op Ameland en Terschelling. Martin Baars deed verder veel waarnemingen op Vlieland.

Scholekster

Daar deze soort in een zeer groot aantal op de wadden aanwezig is, ligt het voor de hand dat men meermalen scholeksters in gezelschap van anderen zal zien. Wat hun gedrag betreft zijn scholeksters merkwaardige vogels. Op de h.v.p.'s zitten ze vaak in een groot aantal dicht opeen. Onderlinge ruzies komen dikwijls voor. Soms voelt één van zo'n groep overtuigende pieten zich geroepen, onrust te gaan zaaien onder zijn soortgenoten. Vooral in het voorjaar kunnen we dit opmerken en dit schijnt verband te houden met balts.

Uit de vele waarnemingen bleek steeds weer dat de scholekster erg op elkaars gezelschap gesteld zijn. T.o.v. andere soorten gedragen ze zich geheel anders. Erg sympathiek doen de bonte pieten dan niet meer aan. Als enkele scholeksters zich bij een grote groep aansluiten, is er niets aan de hand. Zodra echter de scholeksters in de meerderheid zijn, is het hek van de dam. De andere soorten doen dan het verstandigst meteen hun biezen te pakken. Ter illustratie de volgende waarneming:

„In een weiland zit een groepje scholeksters en regelmatig vliegen er kleine groepjes tureluurs over. De tureluurs dalen wel, maar door de dreighouding der bonte pieten trekken ze rap hun landingsgestel weer in en vliegen door. Eindelijk zijn er een paar die durven neerstrijken. Alle tureluurs die nu nog komen overvliegen, strijken zonder aarzelen neer. De rust bij de scholeksters is evenwel geheel zoekgeraakt. Met veel gepiet en vleugelvertoon worden de tureluurs „op afstand” gewerkt. Pas als de laatste tureluur is opgevlogen, keert de rust weer onder de scholeksters.”

Soms is de scholekster zo agressief, dat andere vogels in vlucht zelfs nog achtervolgd worden. Dat er dan toch nog vogels zijn die zich het gezelschap van bonte pieten toeëigenen, zou alleen zijn te verklaren uit het feit, dat die vogels graag in groepsverband zijn en derhalve de scholekster-agressie maar voor lief nemen.

Wulp

Hoewel ook wulpen soms in enorme groepen worden waargenomen, gedraagt de wulp zich heel anders dan de scholekster. De wulpen vliegen in lange slierten en niet dicht opeen. Ook op de h.v.p.'s zitten ze niet dicht opeen. Het spreekt eigenlijk vanzelf dat bij de wulpen zich meer vogels zullen voegen dan bij de scholekster. In de tijd dat er veel rosse grutto's op het wad waren, kwamen gemengde groepen van wulp en rosse grutto veel voor. De groepen waren volkomen gemengd; kleine „klikjes” binnen de grote groep werden hierbij zelden waargenomen.

Rosse grutto

Op de h.v.p.'s zitten de rosse grutto's vaak zeer dicht opeen. In de onmiddellijke nabijheid van zo'n dichte groep zijn vaak kleinere soorten aanwezig, vooral kanoeten. In de vlucht vliegen vaak veel andere soorten mee.

Bij het meevliegen van de kanoeten kregen we de indruk dat ze een groepje binnen de grote groep rosse grutto's gingen vormen, zodra ze met 10 of meer waren.

Kleine groepjes rosso grutto's sluiten zich graag bij andere vogels aan, vooral bij wulpen. De rosso grutto's blijken dan een groot aanpassingsvermogen te hebben, want we zien ze zowel bij de vrij trage wulpen als bij de snelle bonte strandlopers.

Tureluur

In de nazomer zijn er op het wad behoorlijke aantallen tureluurs te zien. Groepen groter dan zo'n 100 exemplaren ziet men echter niet vaak. Zowel bij het vliegen als bij het fourageren en op de h.v.p.'s komen de vogels niet al te dicht bij elkaar. Dit verschijnsel lijkt alle ruiters eigen en kan wellicht verklaard worden uit het feit, dat ruiters (de steltlopers van het geslacht *Tringa*) doorgaans erg beweeglijk zijn en rust nog duur kennen.

Dat de tureluur toch soms nog in behoorlijke groepen wordt aangetroffen, wordt deels veroorzaakt door het feit dat er soms vrij veel exemplaren in het waddengebied aanwezig kunnen zijn, deels doordat sociale binding in het spel kan zijn.

Groenpootruiter

Deze trekt nog verspreider op dan de tureluur. Alleen op de Groede (Terschelling) is in augustus bij hoogwater wel een concentratie van 100 tot 400 exemplaren te zien. Soms zien we bij de groepjes groenpoten een eenzame zwarte ruiter zitten. Alleen in de nabijheid van de h.v.p.'s op de Groede werden vliegende groepjes groenpoten aangetroffen die harmoniërende vliegbewegingen vertoonden en derhalve echt een groepje vormden.

Bonte strandloper

Deze wadvogels weten elke vogelaar te boeien door hun prachtige simultane vliegbewegingen, waarbij het zwart-wit effect (bovenzijde-onderzijde) ontstaat. Meermalen werd waargenomen dat andere vogels zoals steenloper en zilverplevier, gewoon „los”-raakten uit de groep bontjes, doordat ze het allemaal zo gauw niet meer volgen konden.

Kanoetstrandloper

Bij voorkeur zitten de kanoeten zeer dicht opeen. Ook in de vlucht kunnen ze dichte formaties vormen. Op de h.v.p.'s zien we vaak bonte strandlopers aan de randen. In de vlucht werden meermalen rosse grutto's in hun gezelschap aangetroffen.

Steenloper

Deze soort zit op de h.v.p.'s vaak bij de bonte strandlopers. Hoewel ze soms wel in groepsverband zitten, vliegen ze toch vaker in groepjes. Gaat een zwerm bontjes de lucht in dan tonen de steenlopers zich zeer luidruchtig. Wellicht proberen ze zo contact te zoeken met hun soortgenoten temidden van al die bontjes.

In het voorgaande werd bij de genoemde soorten al hier en daar opgemerkt bij wie men ze kon aantreffen en welke vogels het gezelschap van deze of die soort zochten. De volgende tabel geeft hiervan een duidelijk overzicht.

kleine groepen of solitaire exemplaren		Scholekster	Wulp	Rosse Grutto	Tureluur	Groenpoot r.	Bonte str. l.	Kanoet str. l.	Steenloper	Zilverplevier
grote groepen	Scholekster									
	Wulp									
	Rosse Grutto									
	Tureluur									
	Groenpoot r.									
	Bonte str. l.									
	Kanoet str. l.									
	Steenloper									
	Zilverplevier									

Z		Nooit of zelden bij elkaar gezien
E		Enkele malen bij elkaar aangetroffen
M		Meerdere malen bij elkaar, soms gemengd
V		Vaak bij elkaar, meestal gemengd
F		Zeer veel bij elkaar.

Men kan de tabel op twee manieren lezen:

1. horizontaal.

We kunnen dan zien welke soorten zich aansluiten bij een grote groep van de genoemde soort.

2. vertikaal.

Hier zien we bij welke soort, in grote groep aanwezig, enkele of solitaire exemplaren zich aansluiten.

klopt vaak niet erg met onze gegevens. Zo vermeldt het „Handbook” dat de rosse grutto vooral gezien wordt bij tureluur en bonte piet, iets wat in Nederland beslist niet het geval is. Hieruit zou kunnen blijken, dat er nog erg weinig van bekend is. Voor een betere literatuuropgave over dit onderwerp houd ik mij dan ook van harte aanbevelen.

● *Het adres van de schrijver luidt: Jelle van Dijk, Julianalaan 65, Ermelo*

Literatuur

Witherby, H. F. c.s.: „The Handbook of British Birds”

Bannerman, D. A.: „The Birds of the British Isles”

Sire, M.: „Sociologie der dieren”

Portman, A.: „Het sociale leven der dieren”

Streefkerk, C. J.: „Verslag van het vergelijkend onderzoek naar de wijze van voedselzoeken van enigen soorten steltlopers”

V. d. Baan, Blok, Nijhoff en Swennen: „Een inleidend onderzoek naar de betrekkingen tussen Wadvogels en Bodemfauna”

Zou elke voorkeur wederkerig zijn dan zou een spiegelbeeldige figuur moeten ontstaan. Dit is echter niet het geval.

In de literatuur was slechts weinig over dit onderwerp te vinden. De grote handboeken zijn zeer schaars met hun gegevens. Het „Handbook of British Birds” vermeldt bij de meeste steltlopersoorten wel een lijstje met voorkeurssoorten, maar dit
